

UOT 338.658

EKOLOJİ TƏMİZ KƏND TƏSƏRRÜFATI İSTEHSALINDA İNFORMASIYA AXINLARI VƏ ONLARIN İDARƏ EDİLMƏSİ SİSTEMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

A.Ç.ƏSGƏROV

Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatında müxtəlif situasiyaların çevik və hərtərəfli səciyyələndirilməsi adekvat informasiya bazasının yaradılmasını, onu müntəzəm yeniləyən informasiya axınlarının iadrə edilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsini tələb edir. Təqdim olunan məqalə bu qəbildən olan məsələlərə həsr olunmuşdur.

Açar sözlər: informasiya axınları, ekoloji təsərrüfatçılıq, idarə etmə, kənd təsərrüfatı, ərzaq məhsulları

Kənd təsərrüfatı istehsalını xarakterizə edən informasiya axınları və onların idarə edilməsi sistemi ekoloji təmiz məhsul istehsalına keçidlə əlaqədar müəyyən dəyişikliklərə məruz qalır. Ekoloji təsərrüfatçılıqda müxtəlif situasiyaların fərqli meyarlar üzrə qiymətləndirilməsi mükəmməl informasiya bazasının yaradılmasını və onun müntəzəm yeniləşdirilməsini nəzərdə tutur. Haqqında danışılan dəyişikliklərə adekvat informasiya axınlarının təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır.

Ekoloji təmiz təsərrüfatçılıqda informasiya axınları. Tədqiqatlar göstərir ki, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalının iqtisadi-ekoloji səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi, ənənəvi təsərrüfat fəaliyyətinə nisbətən daha çevik və zəngin informasiya təminatı bazasında reallaşdırıla bilər. Başqa sözlə, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalının inkişafın iqtisadi – ekoloji informasiya axınlarının idarə edilməsi sisteminin qurulması sahədə tənzimləmənin səmərəliliyinin yüksəldilməsinin mühüm istiqaməti hesab edilməlidir.

İnformasiya axınları dedikdə, müvafiq ədəbiyyatda mənbədən istifadəçiyə ötürülən verilənlər ardıcılığı qəbul edilir (1, s. 285). Həmin axınlara, həmçinin informasiyanın ən böyük quruluş vahidi kimi, eyni zamanda informasiya massivlərinin istiqamətlənmiş hərəkəti kimi münasibət bildirənlər vardır. Kənd təsərrüfatında intensivləşmənin iqtisadi-ekoloji informasiya axınlarının idarə edilməsi sistemi massivlərin və digər yığımların xarakteristikasını dinamikada nəzərə almaqla, sənəd dövriyyəsinin parametrlərini, bu və ya digər predmet sahələrində kəsişmələri, göstəricilərin ehtimallıq dərəcəsi və s. əhatə edir.

Aqrar-ərzaq təsərrüfatında, o cümlədən ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı və ərzaq istehsalında ölkəmiz informasiya axınlarının optimal idarə edilməsi istiqamətində innovativliyi ilə diqqət cəlb edən mühüm tədbirlər həyata keçirir. Xüsusilə son illər mütərəqqi informasiya texnologiyalarının geniş

miqyasda və müasir tələblər baxımından tətbiqi ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf prioritetləri kimi önə çəkilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 fevral 2003-cü il tarixli fərmanı ilə qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiyanın (2003-2012-ci illər)” reallaşdırıldığı dövr ərzində mühüm və sistemli işlər görülmüşdür. O cümlədən, telekommunikasiya infrastrukturunu, ən yeni meyarlar əsasında inkişaf etdirilmiş, normativ - hüquqi və metodoloji baza möhkəmləndirilmiş, insanların informasiya cəmiyyəti tələblərinə uyğunlaşdırılması üçün maarifləndirmə işi gücləndirilmişdir.

Beynəlxalq təşkilatlarla bu sahədə intensiv və səmərəli əməkdaşlıq edilir. O cümlədən, BMT-nin İnkişaf Proqramı respublikanın Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi ilə birlikdə “Milli elektron idarəetmə şəbəkəsinin yaradılması” layihəsini reallaşdırır. Görülən işlər ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının informasiya infrastrukturunu formalaşdırılması ilə müşayiət olunur. Həmin infrastrukturun aqrar və struktur islahatları şəraitində aqrar-ərzaq təsərrüfatında maddi, maliyyə və əmək resurslarının ekoloji istehsalın formalaşdırılması və genişləndirilməsinə yönəldilməsi üçün vəsait qoyulan obyektin vəziyyətini xarakterizə edən bütün amilləri, onların mahiyyəti, təsir dairəsi və təsir gücü ilə əlaqədar məsələləri araşdırmaq imkanlarını genişləndirir.

Aqrar-ərzaq təsərrüfatında torpaq, maddi, əmək və idarəetmə resurslarının inventarlaşdırılması informasiyası həm inkişafın start vəziyyətini, həm də ekoloji təmiz məhsul istehsalı imkanlarını əks etdirir. Intensivləşən aqrar- sənaye inteqrasiyası şəraitində ekoloji istehsal və ətraf mühitin mühafizəsi fəaliyyətinin səmərəliliyini xarakterizə edən informasiya bazasının strukturlaşdırılması müvafiq informasiya axınlarının optimal idarə edilməsi imkanlarını genişləndirir. Həmin imkanlar- informasiya, onun mənbələri, intensivliyi, işlənmə texnologi-

yasının, informasiya sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün mövcud potensialın xarakteristikalarında; ekzogen amillərin, o cümlədən, cəlb edilən maliyyə və digər resursların təsirinin idarə edilməsində; loqistik sistemlərin adaptiv inkişafında və s. öz əksini tapır.

Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları istehsal edən subyektin intensiv inkişaf imkanlarını gerçəkləşdirən hər bir yeni qurumun yaxın və uzaq perspektivi ətraflı səciyyələndirilməli, bu məqsədlə müasir riyazi üsullar və mütləq kompüter texnologiyalarının tətbiqi təmin edilməlidir. Bu halda, intensiv inkişafın yolverilən həddi və səmərəliliyi iqtisadi və ekoloji aspektlərdə qiymətləndirilməlidir. İlk növbədə, istehsal ediləcək ekoloji təmiz məhsulun miqdarı və satışın qiyməti proqnozlaşdırılmalı, həmin proqnozların informasiya təminatı-potensial rentabelliği və nəqd pul vəsaitlərinin hərəkətinə əks etdirməlidir. Təbii ki, ekoloji marketing strategiyasının işləyib hazırlanması, o cümlədən gözlənilən alıcılar və potensial rəqiblər haqqında dolğun informasiya bazası formalaşdırılan informasiya axınlarının operativ idarə edilməsi təmin edilməlidir.

Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının istehsalına dair informasiya axınlarının idarə edilməsi mühitin xarakteristikaları, həmin axınların özünəməxsusluğu ilə şərtlənir. Təbii ki, ilk öncə bu ekoloji aqrar informasiya axınlarının sahənin mövsümliliyindən asılıdır. Ekoloji kənd təsərrüfatında texnoloji və aqrobioloji proseslərin növbələşməsi intensivləşmə şəraitində informasiya axınlarına fərqli yanaşmanı nəzərdə tutur. Onu da qeyd edək ki, müvafiq alqoritmik problemləri aradan qaldırmaq üçün ümumi qəbul edilmiş qaydalar sistemi, hələ ki, işləyib hazırlanmamışdır. Proqramlaşdırılan tərəvəzçilik istisna olmaqla, ekoloji informasiya axınlarının idarə edilməsinin alqoritmik problemlərinə, hər dəfə fərdi yanaşmaq lazım gəlir.

Ekoloji təsərrüfatçılıqda informasiya təminatı-burada istehsal olunan məhsulların xarakterini nəzərə almaq üçün -ekoloji məhdudiyyətləri, daşınma qabiliyyəti, saxlama müddəti, bazarın konyunkturadakı dəyişikliklərə adekvat reaksiya imkanları və bu kimi bir sıra digər parametrləri əhatə etməlidir. Keyfiyyətə nəzarət və sertifikatlaşdırma informasiyası daha yüksək tezliklə dəyişən parametrlərin dinamikasının (trendinin) hamarlanmasının məqbul həddinə əsaslanmalıdır. Bu zaman ekoloji təmiz ərzaq məhsulunun biokimyəvi tərkibindəki dəyişikliklərə nəzarət informasiyası daha detallaşdırılmış surətdə təqdim olunmalıdır.

Kənd təsərrüfatında informasiya axınlarının idarə edilməsi. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalında informasiya axınlarının idarə edilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərindən biri

sahədə subsidiyalardan istifadəsi prosesini əks etdirən göstəricilərin şəbəkə rejimində işlənməsi imkanlarının reallaşdırılması, aralıq və yekun göstəricilərin müqayisəli qiymətləndirilməsi mühitinin formalaşdırılmasıdır. Araşdırmalar ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalının iqtisadi-ekoloji informasiya axınlarının idarə olunması səviyyəsinin ilkin informasiya mənbələri və istifadəçilər arasında münasibətdən bilavasitə asılı olduğunu söyləməyə əsas verir. Başqa sözlə, informasiya axınlarının xarakterizə etmək üçün, ilk növbədə informasiya istifadəçilərini təsərrüfatçılara və tədqiqatçılara ayırmaq və onlar arasında informasiya münasibətlərini aydınlıq gətirilməlidir.

Ekoloji aqrar-ərzaq təsərrüfatında reallığı kifayət qədər adekvat əks etdirən göstəricilər obyektlərin cari vəziyyətini hərtərəfli səciyyələndirməli, artıq qeyd olunduğu kimi, konkret təsərrüfatçılıq fəaliyyətinin iqtisadi-texniki göstəriciləri maksimal dərəcədə detallaşdırılmalıdır. Əlbəttə, icmal göstəricilərin formalaşdırdığı massivlərdə aqreqasiya səviyyəsinə tələblər son istifadəçilərin tələbləri və ümumiləşdirmələrin səviyyələri ilə şərtlənir. Sonuncu əlamət, yəni obyektlərin tərkib hissələri üzrə göstəricilər bütövlükdə obyektlər, obyektlər üzrə göstəricilər obyektlər qrupu üzrə, obyektlər qrupu üzrə göstəricilər isə ərazilər üzrə aqreqasiya olunmalıdır.

Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları istehsalında, ənənəvi kənd təsərrüfatında olduğu kimi, informasiya axınları itkilərlə müşayiət edilir. İnstitutsional səbəblərlə yanaşı, həmin itkilər əsasən, aqreqasiya proseslərindəki təqribiliklər və xətalara şərtlənir. Ekoloji təsərrüfatçılıqda informasiya axınlarını müşayiət edən itkilərin minimumlaşdırılması informasiyanın işlənməsinin mükəmməl texnologiyalarının və müasir iqtisadi-riyazi üsulların tətbiqini tələb edir.

Ekoloji təsərrüfatçılığın informasiya təminatının keyfiyyətini səciyyələndirən amillər sırasında xeyli dərəcədə vaxt və ünvən reqlamenti, miqyas və intensivlik xüsusi vurğulanmalıdır. İntensivlik dedikdə, informasiya axınlarının artan və davamlı tezliyi halı nəzərdə tutulur. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatında intensivliyə qoyulan ekoloji həddə gəldikdə isə, təcrübədən göründüyü kimi, həmin hədd sənədlərin məzmununda, sənəd dövriyyəsinin xarakterində, ləngimələr və yol verilən səhvlərdə öz əksini tapdığından, xüsusi diqqət tələb edir.

İstənilən situasiyanı səciyyələndirən aqrar informasiya axınlarında, o cümlədən sənəd dövriyyəsində baş verən dəyişikliklər reallığın obyektiv əks etdirilməsi (ümumiyyətlə adekvatlıq) və istifadə rahatlığı meyarları arasında kompromisin nəticəsi kimi nəzərə gəlir. Görmək çətin deyildir ki, sonuncu meyar, davamlı olaraq üstünlük verilməsi, informasiya axınlarının idarə edilməsini asanlaşdırsa

da, heç də həmişə arzuolunan deyildir.

Ekoloji təsərrüfatçılıq proqramlaşdırılan və layihələndirilən prosesdir. Ekoloji təsərrüfatçılıq layihələrinin idarə edilməsində bir tərəfdən: "biznes və texnologiyaların inkişaf layihələrinin qloballaşması ilə, elektron cəmiyyətin yaradılması ilə, metodologiyaların qurulması prosesinin avtomatlaşdırılmış sisteminin inkişafı ilə, digər tərəfdən: yeni fəlsəfənin və biliklər sisteminin qurulması modelinin olmaması ilə səciyyələnir. Mövcud olan biliklər modeli, məsələn, produksion, freyi və s. layihələrin idarə edilməsi sahəsində biliklərin dəqiq şəkildə seçilməsinə və çevik formalaşdırma sxeminə malik deyildir. Bu ilk növbədə layihələrin çox mürəkkəb struktura və çoxşaxəli biliklər bazasına malik olması ilə əlaqədardır" (2,s.230).

Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalında informasiya axınlarının optimal idarə edilməsi mütərəqqi informasiya texnologiyaları, sistemli yanaşma, əməliyyatların tədqiqi, oyunlar nəzəriyyəsi və digər elm sahələrinin son nailiyyətlərindən istifadə sayəsində mümkündür. O cümlədən, neyroinformatika elementləri və süni intellektual sistemlərdən fəal istifadə informasiya axınlarının idarə edilməsinin praktiki problemlərinin həllində irəliləyişə ciddi təkan verməklə ekoloji təsərrüfatçılığın səmərəliliyinin təhlili və mütərəqqi meyillərin dəstəklənməsi imkanlarının qiymətləndirilməsi baxımından xüsusi diqqətə layiqdir.

Kənd təsərrüfatı istehsalının məkanca pərakəndə olması, sahədə informasiya emalının şəbəkə rejiminin imkanlarının reallaşdırılması zəruriliyini şərtləndirir. Araşdırmalar göstərir ki, ekoloji təsərrüfatçılıq subyektinin ölçüləri və informasiya axınlarının idarə edilməsi sisteminin xarakteristikaları arasında kifayət qədər sıx əlaqə vardır. Təkcə bir faktı qeyd edək ki, həmin əlaqələrin nəzərə alınmaması, daha dəqiq desək, kənd təsərrüfatı təyinatlı müəssisələrin kiçik ölçülərinin və integrasiyanın aşağı səviyyəsinin informasiya axınlarının keyfiyyətinin müqayisəli müəyyənləşdirilməsini çətinləşdirdiyi, hər bir praktikə məlumdur.

Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının informasiya təminatının keyfiyyətinə, daha konkret desək onun dürüstlüyü və operativliyinə, dövriliyi, təmliyi və dolğunluğuna qoyulan tələblərin ciddiliyini şərtləndirən əsas səbəb sahədə istehsal olunan məhsulların biokimyəvi tərkibinə istehlakçı həssaslığıdır. Məlum olduğu kimi, ekoloji təmiz məhsulların əksəriyyətini ilkin emal və soyutma əməliyyatları aparmadan nə uzun müddət saxlamaq, nə də uzaq məsafəyə daşımaq olmur. Bu və digər səbəblərdən ekoloji təmiz məhsulun yerləşdirilməsinin bütün mərhələləri haqqında operativ və dolğun informasiyaya malik olmaq obyektiv zərurətdir. Qabaqcıl xarici təcrübədə, müvafiq informasiya axınlarının idarə

edilməsi, daha çox amilləri əhatə etməklə, informasiyanın dürüstlüyü və operativliyini, dövriliyi, təmliyi və dolğunluğunu təmin edir.

Ətraf mühitdə baş verən və o cümlədən, insanın aqrar fəaliyyəti ilə şərtlənən dəyişikliklərin izlənməsinin adekvat informasiya sisteminin yaradılması, ekoloji-iqtisadi informasiya axınlarının səmərəli idarə edilməsi sistemi, təbiətdən istifadənin bərpaaedici və qənaətcil rejimləri, xammalın məhsula çevrilməsinin texnoloji yolları, təbii resursların özünübərpa prosesləri və digər tədqiqat obyektləri iqtisadi və ekoloji informasiya axınlarının vəhdətdə tənzimlənməsi komponentlərini əhatə etməlidir.

Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalında informasiya axınlarının daha geniş əhatə dairəsinə malik olması müvafiq proseslərin, nəinki kreativ, hətta ənənəvi üsullarla izahında yeni keyfiyyət səviyyəsini şərtləndirir. Konkret halda, aqrar istehsalın və təbiətin qarşılıqlı münasibətində formalaşan iqtisadi-ekoloji sistem, özünü və əhatə edən mühitin kompleks səciyyələndirilməsində kifayət qədər yüksək informativliyə malikdir. Kənd təsərrüfatında ekoloji problemlərin aktuallığını və həmin problemlərin neqativ iqtisadi nəticələrinin qaçılmazlığını şərtləndirən amillərin xarakteristikası həmin informativliyi daha da artırır.

Ekoloji təsərrüfatçılıqda ətraf mühitlə əlaqələrinin təzahür forması olan enerji, maddi və informasiya mübadiləsi informasiya axınlarının mənbəyi olmaqla yanaşı, həm də, həlledici dərəcədə onların idarə edilməsi rejiminin parametrlərini şərtləndirir. Aqroekosistemdə mövcud informasiya münasibətləri, hələ ki, iqtisadi-ekoloji tənzimləmənin informasiya axınlarının idarə edilməsində fasiləsizliyi reallaşdırma bilmir. Hazırda kənd təsərrüfatında və aqroemalda ekoloji-iqtisadi prosesləri müşayiət edən informasiya axınlarına xas olan bu cəhət, islahatların dərinləşməsi dövründə də, təəssüf ki, özünü göstərir.

İntensiv aqroteknologiyaların tətbiqi ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqələrin dinamikliyini artırmaqla, müvazinətin bərpası məqsədilə daha çox amillərin təsirinin idarə edilməsini tələb edir. Eyni zamanda onu qeyd edək ki, yalnız aqroekosistemin davamlı müvazinəti halında, daha dəqiq desək, zəruri zaman kəsiyində sistem dayanıqlı olduğunu təsdiq etdikdə, aqrar sahənin iqtisadi-ekoloji baxımdan tarazlı inkişafı üçün ilkin şəraitin mövcudluğundan danışmaq olar. Həmin şərait kənd təsərrüfatında iqtisadi-ekoloji informasiya axınlarının idarə olunması problemlərinin həllinə xidmət etməklə, aqrar istehsal və emal fəaliyyətin nəticələrinin həm cari, həm də perspektiv baxımdan qiymətləndirilməsinə imkan verir. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının informasiya axınlarının idarə edilməsi aqroekosistemin dayanıqlılığı, müvazinətin pozulmasını şərtləndirən ziddiyyətli məqamları səciyyələndirən göstəricilər, tam

hüququlu indikator rolunu oynaya bilərlər.

Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatında informasiya axınlarının idarə edilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalının iqtisadi-ekoloji informasiya axınlarının idarə edilməsində sxematik yanaşmaların təhlili, bir sıra əhəmiyyətli amillərin sərf-nəzər edilməsi; aqropori və empirik yanaşmaların süni surətdə qovuşdurulması və s. kimi nöqsanlara baxmayaraq, həmin axınların marşrutlarının optimallaşdırılması imkanlarını aşkara etməyə imkan verir. Ekoloji təsərrüfatçılıqda sahədaxili və sahələrarası informasiya münasibətlərinin yeni texnoloji əsasda qurulması yüksək vəsait tutumludur. Odur ki, informatlaşdırma prosesinin çoxmərhələli və çoxaspektli olduğu qəbul edilməli, vəsait qoyuluşunun ardıcılığı məsələsi həll edilərkən prioritetlərin müəyyənləşdirilməsinə lazımi diqqət yetirilməlidir. Bu və digər səbəblərdən, zənnimizcə, aqrar sahənin informatlaşdırılmasının aqrar elmindən başlamağı məqsədəuyğun hesab edənlərlə razılaşmaq lazımdır (3, s. 227-237).

Müvafiq informasiya axınlarının səmərəli idarə olunması ən yeni informasiya texnologiyaları sahəsində bir sıra meyilləri şərtləndirir. Ekoloji kənd təsərrüfatı istehsalında reqlamentləşdirilmiş intensivləşməsinin iqtisadi-ekoloji səmərəliliyini əks etdirən göstəricilərin müəyyənləşdirilməsində və müvafiq proqnozların hazırlanmasında həmin meyillərə hərtərəfli əsaslandırılmış münasibət göstərilməlidir.

Əhalinin sağlamlığı üçün təhlükə törətməyən, onun həyat fəaliyyətinin təminatında müsbət rol oynayan məhsullar istehsal edən ekoloji kənd təsərrüfatına qoyulan ciddi ekoloji tələblərin reallaşması imkanları maliyyə münasibətlərinin durumundan, onun dinamikliyi və maliyyə informasiyasının şəffaflığından bilavasitə asılıdır. Intensiv inkişaf mühiti antropogen təzyiqi artırmaqla onun nəticələrinin qiymətləndirilməsinin daha çevik sisteminin yaradılmasını tələb edir. Kənd təsərrüfatında da digər iqtisadi sistemlər kimi tənzimləmə sisteminin çevikliyindən, müvafiq informasiya sisteminin kənar təsirlərə operativ reaksiya vermək qabiliyyətindən asılıdır. Informasiya münasibətlərinin səmərəliliyi isə, məlum olduğu kimi, onun şəffaflığı ilə bilavasitə əlaqədardır.

Müasir şəraitdə aqrar sahənin informasiya təminatında maliyyə informasiyasının yeri və rolu artır. Bu, bir tərəfdən, bazar mühitinin tələbləri ilə bağlıdırsa, digər tərəfdən də iqtisadi fəallıqda intensiv inkişaf amilinin artan rolu ilə əlaqədardır. Kənd təsərrüfatında çoxfunksiyalılıq tələblərinin reallaşması prioritetləri sırasında ekoloji təmiz məhsul istehsalının artırılması xüsusi vurğulanmalıdır. Məsələ ondadır ki, kənd təsərrüfatında proses və məhsul innovasiyalan ekoloji reqlamentlərə cavab verməli, həmin reqlamentlərə riayət

olunmasının imkanları qiymətləndirilməlidir. Başqa sözlə, ekoloji kənd təsərrüfatının maliyyə informasiyasının əsas keyfiyyət parametrləri sırasında şəffaflıq xüsusi önəm kəsb etməkdədir.

Aqrar islahatların ekoloji kənd təsərrüfatının inkişafına təsiri məsələləri kifayət qədər araşdırılmamışdır. Belə vəziyyət müvafiq maliyyə informasiyasının şəffaflığı məsələlərinə birmənalı münasibətin formalaşdırılmasına, təbii ki, mənfi təsir edir. Ekoloji kənd təsərrüfatı və ictimai nəzarət bir-birini tamamlayan anlayışlardır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının keyfiyyətinə nəzarət qurumlarının fəaliyyəti nə qədər əhatəli olsa da, bu prosesdə istehlakçıların və onların müvafiq birliklərinin iştirakı zəruridir. Həmin iştirakın səmərəliliyində kənd təsərrüfatı məhsulunun biokimyəvi tərkibini xarakterizə edən göstəricilərlə yanaşı, qiymət amilinin də rolu danılmazdır. Bir sıra Qərbi və Şərqi Avropa ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, ekoloji təhlükəli məhsulun aşkarlanmasında qiymət amilindən istifadə imkanları genişdir.

Həmin ölkələrdə ekoloji təmiz məhsulun qiymətinə nəzarət aşağıdan məhdudiyyət mexanizminə əsaslanır. Həmin mexanizm nəzərdə tutur ki, məhsulun maya dəyəri, müasir ekoloji tələblərə cavab verməklə, müəyyən səviyyədən aşağı ola bilməz. Təbii ki, normativlərin də təkmilləşməyə ehtiyac vardır. Bununla belə, konkret məhsul üzrə monitorinq məlumatları və ekspert qiymətləndirmələri məhsul istehsalına çəkilən xərclərin aşağı həddini müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Kənd təsərrüfatı məhsulunun qiyməti, haqqında danışılan həddi ötmərsə, onun ekoloji parametrləri şübhəli sayılır. Həmin şübhələrin əsaslandırılması və ya aradan qaldırılması üçün aqrar maliyyə informasiyası şəffaf olmalı, istehsal və məhsulun satış şəbəkəsinə çatdırılmasına xərclər kifayət qədər detallandırılmış şəkildə əks etdirilməlidir. Əlbəttə, istehlak bazarını tam əhatə etməyən nəzarət şəraitində qiymət və keyfiyyət parametrlərinin korrelyasiya asılılığının kifayət qədər sıx olacağını gözləmək olmaz. Keyfiyyətin monitorinqinin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi maliyyə informasiyasına yanaşmalarda şəffaflıq kriteriyasını ön plana çıxarır. Başqa sözlə, bazar konyunkturu və məhsulun istehsal məsrəfləri arasında müqayisə imkanlarının artırılması haqsız rəqabət və inhisarçılıq cəhdlərinin təsdiqlənməsi və qarşısının alınması üçün vacib amildir.

Araşdırmalar və qabaqcıl xarici təcrübənin təhlili göstərir ki, ekoloji kənd təsərrüfatında informasiya təminatının mükəmməlliyi onun şəffaflığının zəruri həddində əldə oluna bilər. Müvafiq informasiya massivlərinin işlənməsi prosesində "nəzarət göstəriciləri" nə normativ statusunun verilməsi üçün ekoloji kənd təsərrüfatı sisteminin əsas parametrləri müqayisə edilən olmalıdır. Bu məqsədlə:

a) kifayət qədər detallaşdırılmalı və detallaşdırma səviyyələri təsnifləşdiricilərə adekvat olmalıdır;

b) göstəricilərin aqreqasiya səviyyəsi dezaqreqasiya prosesində informasiya itkilərini minimumlaşdırmağa imkan verməlidir; c) icmal hazırlanması zamanı ölçü vahidlərinin dəyişdirilməsinə ehtiyac olmamalıdır.

Görmək çətin deyildir ki, sonuncu tələb ekoloji kənd təsərrüfatının informasiya sistemində maliyyə informasiyasının artan rolunu şərtləndirir. Digər tələblərə gəldikdə isə qeyd edək ki, ekoloji kənd təsərrüfatında maliyyə informasiyasının şəffaflığı baxımından onlara riayət edilməsi imkanları araşdırılmalıdır. İlk yanaşmada həmin imkanlar haqqında aşağıdakıların söyləmək olar. Detallaşdırma səviyyələri təsnifləşdiricilər əsasında müəyyən edilmişə, parametrlərin informasiya massivlərində yerini kifayət qədər dəqiqliklə müəyyənləşdirmək olar. Bu imkanın reallaşdırılması şəbəkə rejimində informasiyanın şəffaflığının məqbul həddini əldə etməyə imkan verəcəkdir. Digər tərəfdən, aqreqasiya və dezaqreqasiya prosesində informasiya itkilərini minimumlaşdırmaq üçün birmənalı yanaşma tətbiq edilməlidir. İnformasiyanın əyaniliyinə təsir edən hər iki prosesin, başqa sözlə, aqreqasiya və dezaqreqasiyanın metodiki təminatı unifikasiya edilməli, eyni zamanda, fəal əks-əlaqə yaradılmalıdır. Başqa sözlə, ekoloji məhsul nomenklaturaları üzrə qruplaşdırma əlamətləri maliyyə informasiyasının spesifik tələblərinə cavab verirsə, şəffaflığın zəruri həddi təmin edilə bilər.

Ekoloji kənd təsərrüfatında maliyyə informasiya-

sının şəffaflığı, həmçinin -real iqtisadi proseslərin şərhində mücərrədliyin azaldılmasını; möhtəkirlikdən və bazar konyunkturu tərəddüdlərindən faydalanma cəhdlərinin fərqləndirilməsini; ekoloji fəsadların aradan qaldırılmasına yönəldilən büdcə ayırmalarından istifadə prosesinin monitorinqini; artan antropogen təzyiqin torpaqdan istifadə xərclərinə təsirinin qiymətləndirilməsini və s. tələb edir. Onu da qeyd edək ki, ekoloji reqlamentlərə cavab verən kənd təsərrüfatında maliyyə münasibətlərinin şəffaflığı müvafiq informasiya axınlarının əsas təyinatına xələl gətirməyən açıqlığını nəzərdə tutur. Ərzaq əlbəttə, informasiyanın mühafizəsinin zəruri şərtlərinə əməl olunmalıdır. Bununla belə, kənd və ərzaq təsərrüfatının ekoloji durumu haqqında məlumatlar insanlar üçün əlverişli olmalı, ictimaiyyətin ekoloji nəzarət prosesində fəal iştirakını təmin edən informasiya mühiti yaradılmalıdır.

Nəticə. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalında informasiya axınları və onların idarə edilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün: - global informasiya resurslarına çıxışı olan ixtisaslaşdırılmış informasiya -axtarış sistemləri yaradılmalı; aqrar-ərzaq təsərrüfatının elmi təminatının və integrasiya edilmiş informasiya sistemi təkmilləşdirilməli; müvafiq nəşrlərinin elektron versiyalarının mükəmməl strukturlaşdırılmış sistemi qurulmalı; aqrar fəaliyyətin iqtisadi-ekoloji səmərəliliyini qiymətləndirmək üçün operativ elmi və təsərrüfat informasiyasının çevrilməsinin bütün mərhələlərini əhatə edən "açıq sistem" təşkil edilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1.Першиков В.Н., Савинков В.Н. Толковый словарь по информатике. М., Финансы и статистика. 1999, 543с. 2.Babayev İ. Layihələrin idarə edilməsi metodologiyası. Bakı, Elm, 2003, 300 s. 3.Шарифов Г.Г. Информатизация аграрной науки, первый шаг к созданию общедоступной системы аграрной информатизации Азербайджана. Az.ETKİTİ və Tİ-nin Elmi Əsərləri. № 3, Bakı, 2004, s. 227-237.

Потоки информации в производстве экологически чистого сельского хозяйства и совершенствование системы их управления

A.Ч.Аскеров

В экологически чистом сельском хозяйстве гибкая и всесторонняя характеристика различных ситуаций требует создания адекватной информационной базы, совершенствования управления системы информационных потоков. Представленная статья посвящена этим вопросам.

Ключевые слова: информационные потоки, экологическое хозяйство, управление, сельское хозяйство, продукты питания

Flows of information in production of environmentally friendly agriculture and improvement of system of their management

A.Ch.Askarov

In environmentally friendly agriculture the flexible and comprehensive characteristic of various situations demands creation of adequate information base, improvement of management of system of information streams. Presented article is devoted to these questions.

Keywords: information streams, ecological economy, management, agriculture, food